

Какво е българистиката в чужбина извън отчетните данни за брой студенти, за завършили бакалаври и магистри, извън популярността на български инициативи с публичен резонанс? Как съществува тя извън официозната огласеност, какво поражда процесите на обучение, резултат ли в нещо видимо? В следващите редове ще се опитам да дам отговор на тези въпроси откъм собствената ми овътрешностена позиция на лектор по български език, литература и култура.

Неведнъж съм описвала своеобразната културна ситуация във Виена: нарастващият брой на студенти българи, завършили средното си образование в България, които следват във Виена съвсем друга специалност и които са задължени да запишат дисциплини извън специалността си, за да доокръглят своята учебна програма. Изборът им спонтанно се насочва към занятия по български език и литература, поради очакването за "лесна материя", за неангажиращо, формално посещение на часовете, което да облекчи и без това голямата им натовареност (в повечето случаи става дума за работещи студенти). Парадоксът в насочването им към курса "Български език за начинаещи" произтича от факта, че именно тази дисциплина носи най-много кредити (а студентите трябва по време на следването си да постигнат определен норматив), докато по-високите нива на овладяване на езика вече предлагат символичен брой точки. От своя страна, литературните занятия, които предполагат наличие на предварителни познания и умение за комбинативност на фактите и тяхното свободно тълкуване, са "остойностени" с унизително число кредити. Цялата тази точкова йерархия предопределя "интереса" към една или друга дисциплина като чисто прагматичен интерес, а не като естествено влечение или нагласа да изучаваш едно или друго. И все пак, отвъд това неизбежно пресмятане (точкуване), отвъд допускането/респ. недопускането от Системата и нейното надхитряне, към курса "Български език за начинаещи" се насочват студенти българи, чието следване е с хуманитарен профил и, изправени пред абсурда да се запознават с кирилицата и склонението на съществителните имена например, все пак те – чрез изготвяне на реферати по различни теми (езиковедски и общокултурологични), които представят пред своите колеги чужденци, – успяват да надмогнат парадокса на своето обучение и да открият непознати страни от изучаването на българския език и култура като "чужди".

Неизменно съм се възползвала от възможността да запознавам тези колеги с историята на българския книжовен език, да им предоставям текстове на стария правопис отпреди реформата от 1945 година, да направя достояние за тях не само предишната ортография, използвана невежествено, с националистически замах през последните години за надписи и псевдоаристократични именування в България, но и да онагледа накърнения езиков, исторически и културен континуитет. И макар че подобни усилия в никакъв случай не създават българисти в чужбина, те приобщават тази немалка аудитория млади българи към *родното*, сплотяват я и създават от нея продуктивно присъствие в процеса на преподаване. Радващо е, че някои от тези колеги остават в специалността¹, безкористно, непрагматично изучавайки по-високите степени на езика и посещавайки лекциите и семинарите по българска литература. Сравнително често в тези занятия участват студенти, които проявяват дарба на интерпретатори, доказват проникновението си в анализа на художествени текстове, когато попаднат в режима на определена дискусия и когато впоследствие трябва да съчинят своите семинарни работи². Нерядко тези студенти българи небългаристи се включват и в научни форуми и тук е мястото да изразя признанието си към традиционно провежданата в

¹От няколко години в Института за славистика към Университет Виена няма специалности, именувани съответно "Българистика", "Русистика", "Полонистика" и т.н., а всички студенти завършват "Обща славистика" (Allgemeine Slawistik) с подразбиращ се акцент върху даден език, литература, култура. Тук, освен при някои изключения, неконкретното название заблуждава, тъй като става дума например за тясно специализиран русист или българист, който не владее чешки или словенски език и който се явява "общ славист" в един твърде условен смисъл.

²Другаде съм изложила подробно как точно припламва интересът към определени български автори и от какво се предопределя неговата избирателност (Дакова 2020).

Дом Витгенщайн до 2022 година конференция за студенти и докторанти с изявен интерес към България.

Разбира се, след двете странни пандемични години, когато превес доби дигиталното обучение, едно от закономерните следствия е не само и до момента съществуващата форма на хибридно преподаване, но и разкрилата се възможност за *дигитализиране* на занятията, за топосната неограниченост на най-разнообразни българистични курсове: езикови, езиковедски, литературоведски, културологични. Мащабно замисленият и финансиран от МОН проект "Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина" предполага разкриване на множество дигитални занятия по българистика, допълващи програмата на Университет Виена, дисциплини, които определено надграждат и профилират познания и които са провеждани от изтъкнати специалисти, представители на различни научни области. В този смисъл лекторът по български език, литература и култура е само "човекът от място" и неговата роля би трябвало да се мултиплицира, обогатява, видеоизменя чрез присъединяването на други гласове от колегията, чрез представянето на различни концепции и форми на обучение, т.е. целият процес на опосредяване на знания по българистика би трябвало да добие пълноценна комплексност.

Кой би могъл да бъде въввлечен в подобно комплексно обучение, в богатия спектър от дисциплини и иновативно замислени тематични курсове? Дотук стана дума за парадоксалното изучаване на български език от българи, положили матуритетен изпит в България (не че не се налага често пъти те да допълват пропуските си по правопис и граматика от училище). Всъщност, ядрото на обучаемите в българистичните занятия са онези колеги, които са с български корени, но са родени и израснали в Австрия, у които изниква спонтанен и траен интерес към българския език, литература и култура. За тях е характерна особената тяга по *българското* (в голяма степен мислено като по-доброто, естественото, по-"заговарящото" или изконно привличащото – една ирационална, "кръвна" притегленост от България). Те живеят с нагласата да пребивават в "истинската родина" за по-дълъг период от време (поне един семестър), да се докоснат до българските реалии пряко, без посредник (в случая без лектор, който да ги напътства), да усетят България през своя личен опит (Александра Лаврентиев, Елеонора Атанасова³). Понякога е доста тъжно, ако съответната учебна програма за научен обмен (Seerius) не ги приеме, разпознавайки ги като българи, въпреки австрийското им поданство и въпреки (най-вече) личностното им оформяне в предимно небългарска, чужда среда. И тук непременно трябва да спомена името на наша изявена студентка – Мелани Грубер, – която, въпреки своите разностранни филологически интереси – проявява силно влечение към художествения превод, смело и методически добросъвестно залавяйки се с пресъздаване на сложни поетически текстове на немски език (поемите "Градът" на Николай Лилив и "Септември" от Гео Милев, парижката поезия на Атанас Далчев – всички те публикувани в Liternet.bg). При Мелани Грубер е налице не само притегленост от топлотата на "втората родина", но и едно поглъщащо я увлечение да пресътворява през немския език българската духовна вселена, увлечение, което обаче е овладяно от прецизността на филолога и е удържано от колебливостта, в добрия смисъл на думата, когато трябва да се изнамери уместният еквивалент на дума или израз.

Разбира се, в изучаването на българистичните дисциплини се включват (по-точно е да се каже, съ-участват) студенти австрийци, и то нерядко без непременно наличие на "кръвна връзка" или емоционална съотнесеност. Често пъти те слисват преподавателя с изготвената от тях научно задълбочена, позоваваща се на богата библиография и написана с вещина работа по даден литературоведски проблем (Гертруде Крайнци). В случая подобно времеемоко занимание бива обявено просто за "хоби" и за удоволствено потъване в една чужда култура, в съответния художествен текст, който закономерно поражда тълкувания с откривателски заряд. Но тук става дума за колеги от друго поколение, чийто мимолетен или по-

³Позволявам си да изпиша конкретни имена тук, понеже вярвам, че тези колеги по-нататък ще сбъднат своя копнеж по продължителен научен престой в България и ще бъдат записани и в регистри извън Университет Виена.

продължителен досег до България формира у тях своеобразен носталгичен афинитет. Или обратно, предвкушането на поредното пътуване и престой в България провокира ценни, нестандартни идеи и концепции около ред български артефакти и феномени (Бетина Филипс). При всички случаи обаче това са студенти, колеги, съмишленици, за които не е съществено важно да приключат следването си колкото се може по-бързо, а по-скоро да съпътстват, да изживяват български културни събития, поемайки отговорни роли в тях. Т.е. касае се за отдавна пробуден интерес към България, към нейните хора, език и култура, интерес, превърнал се от един момент насетне в непоколебима привързаност.

Описвайки изграждането на подобно любовно отношение към България, не бих могла да подмина и един доста щекотлив проблем: вострастеността, обяснимата или необяснима привързаност, безотказната заслепеност от чалгата, възприемана, уви, като емблематично български феномен. Тук следва да уточня, че самият град Виена от десетилетия е силно балканизиран/ориентализиран (тенденция, доловима навсякъде из публичното пространство)⁴ – важна предпоставка за пораждаване на любов от пръв поглед именно към чалгата, към този вездесъщ утвърдител на масовите вкусови предпочитания. И, естествено, другият основен фактор е мощният износ на чалга от България до най-далечната източна чужбина (Дубай), както и нейната медийно-чудовищна достъпност и популярност. В така формираната културна ситуация лекторът по български език и култура се явява единствено безсилен, гневен отрицател, и то скован в моралистичната си ригидност спрямо мощния културен феномен (отказвам да коментирам средите, които го възпроизвеждат, финансират, популяризират, тъй като съзнавам своята неприязнена некомпетентност на тесногръд заклеимител). До момента в процеса на преподаване са се появявали студенти австрийци, емоционално привлечени от чалгата, които са съставяли дори научни реферати по темата (преди години на споменатата по-горе студентско-докторантска конференция в Дом Витгенщайн бе изнесен прилежно написан доклад по тази тема, който скандализира присъстващите лектори по българистика със своята открита позиция на одобрение). Все повече се налага тезата, исторически подправяна и разпространявана в интернет-пространството, че чалгата била вид опозиционна култура в България до 1989 година и че разпространявана днес (не само из Средна Европа), тя е възприемана като демократично изкуство, достъпно за всички, извикващо едва ли не особено чувство на интернационална солидарност. Изглежда, че в този пункт започвам да се отклонявам в някаква пикатенрийна проблематика, за да избягам от високата тема за българистиката/славистиката в чужбина, ала когато изникне подобна плътна, неразтрогваема идентификация между България и чалга-музиката, не можем да не обмисляме постоянно как е създадена тя, кой е субектът на нейното създаване и има ли поне нищожен шанс, подобна (засрамваща за мен) тъждественост да бъде поне обективно, безпристрастно обяснена, за да не изглежда личната ми неприязън към това явление израз единствено на интелегентска немощ... (Всъщност, не бива да забравяме, че Бай Ганьо, освен мускалите с розово масло, разнася из Европа и своя нерафиниран музикален вкус към песни от рода на "Зелен листец", "Каранфилчето", "Нощ е ужасна").⁵

Когато обаче някой студент с подчертан интерес към българския език заяви, че това е "красив език" и че той е научил обилно количество лексика от слушане на чалга-изпълнения, няма как подобно искрено признание да не стресне преподавателя и да не го запрати в безкрайни и безутешни рефлексии над *собствено българското* и неговите масово наложили се образи в чужбина, като определено разсъжденията за безпомощността на интелегентските

⁴Знам колко предпазливо би трябвало да прибегвам към подобни формулировки и заключения, без да внасям негативен нюанс в тях, но ако разхождащият се из Виена реши да се вгледа колко павилиони за джонер-кебап, "Босна хот-дог", турски ресторанти и магазини има из имперския град, колко силно застъпена е културата на (Пред)Ориента по Гюртела (поясовата линия, обхващаща града) например и т.н., ще разбере за каква предразположеност и непоклатима културна позиционираност става дума тук.

⁵Самият разказвач на поредната история за Бай Ганьо в едноименното произведение на Алеко е непримирим противник на този вид изкуство и възмущението му е изведено като решителна дилема във финала на главата "Бай Ганьо на гости": "Аз съм готов да прегърна своя враг, ако ми изпее, както трябва, песента "Богдане, бог да те убие" или "Я запретни, Вело моме, бели ръкави" и да погледна накриво приятеля си,

нравоучения, че има и друг вид българска музика, далеч по-изискана, че има български фолклор с неоспорима културна стойност, доминират в своята предвидима наивност. Едничкото средство за противодействие на подобна увлеченост и светонагласа виждам в това да се поставя като научна задача изследването на феномена *чалга* или – заплененият от него да бъде заставен (поне донякъде) да се дистанцира от своята омая и да проучи корените, общественото въздействие, музикалните специфики на своя любовен обект. Т.е. безрезервното приемане да бъде в някаква степен подменено с диспут (с право на научна защита и оспорване на изследвания обект). Няма как да не осмисля своето собствено неподправено отрицание на този вид музика, изкуство, манталитет и като израз на вид културна предубеденост (т.е. неразбиране и незачитане на Другия), и като изявеност на европоцентристка нагласа по самосъхранение на високата култура. Все пак, като очевиден противовес в последните години във Виена се забелязва една патриотична (в добрия смисъл на понятието) тенденция: обособяване на групи за български фолклор (танци и музика), – тенденция, проявена в чужбина навсякъде, където живеят компактни групи българи; освен това триото Владигерови във Виена, изпълняващо етно-джаз със знакова привнесеност на елементи от българския фолклор, е спечелило и печели многобройни почитатели именно като *българско* трио.

В този ред на мисли, когато се говори, че лекторът (или опосредстващият българския език, литература и култура в чужбина) поема отговорността да "пренасочва", да стеснява и профилира интересите на своите студенти, трябва да се отбележи и друг един ефект от неговата дейност: при появата на някой студент със завиден научен потенциал и с широки езиковедски, респ. културни, интереси. Какви са способите такъв студент да бъде задържан в обсега на българистиката, как да бъде овладяна неговата неимоверна изкушеност от филологическото знание изобщо и да бъде канализирана по посока на *българското*? Така и бих желала да приключа своите наблюдения от опита си в преподаването, а именно с настоящето реторично питане: възможно ли е да бъде конструирано, непрестанно възпроизвеждано едно "съблазнително" знание, посредством захранване на определени емоционални потребности или, обратно, – поемайки известен риск, преподавателят трябва да възприеме една надпоставена епистемологична перспектива спрямо "съблазнителните" знания-вживявания, ала също и към необходимо консервативните националистически програми и, вместо да изкушава, приласкава, примамва, да предложи единствено възможност за избор.

Цитирана литература

Дакова, Б. Предопределеното послание (Мисия сред свои). // Български език и литература, 2020, №62, с. 156–162.

Dakova, B. Predopredelenoto poslanie (Misiya sred svoi). // Balgarski ezik i literatura, 2020, Nr. 62, 156–162.

Константинов, А. Бай Ганю тръгна по Европа. Продължение. // Мисъл, 1894-1895, №2, с. 152
Konstantinov. A. Bay Ganyu tragna po Evropa. Prodalzhenie. // Misal, 1894-1895, Nr. 2, 152.

Бисера Дакова

Bisera Dakova

когато видя, че се вдъхновява от "Зелен листец", "Каранфилчето" и други такива цигански прелести..."

Цитатът тук е из журналния вариант на произведението, когато все още двете глави "Бай Ганьо у Иречека" и "Бай Ганьо на гости" съществуват в общ, неразчленен пространен разказ, т.е. във втория разказ "Бай Ганю тръгна по Европа. Продължение", публикуван в сп. "Мисъл". Вж. Мисъл, г. IV, 1894-1895, кн. 2, с. 152.

Институт за литература – БАН, лектор по български език, литература и култура в Институт за славистика, Университет Виена//Institute of Literature, Bulgarian Academy of Sciences, guest lecturer in Bulgarian language, literature and at the University of Vienna
biseradakova@yahoo.de

The predetermined choice

The concrete situation of the subject "Bulgarian Studies" at the University of Vienna is described through the empirical experience of the teacher. An attempt is made to summarise various inclinations, dispositions, preferences of the students in order to form a realistic picture of the teaching and the future of this field of study. Therefore, not only the positive-educational effects of teaching (the genuine interest in Bulgaria and its culture) are considered, but also the "dark" side is discussed: the powerful attraction of the chalga and the identification of this cultural phenomenon with Bulgarian music and culture in general.

Keywords: Bulgarian Studies, University of Vienna, experience, teaching, chalga

Бисера Дакова (1966). Доцент, доктор по Нова и съвременна българска литература в Института за литература, Българска академия на науките. От есента на 2016 – гост-преподавател по български език и литература в Университет Виена, Австрия. В периода януари – юни 2003: изследователска стипендия "Ернст Мах" към Философския факултет на Университет Виена, с научен ръководител проф. д-р Алфред Пфабиган. В периода 2006 – 2011 преподава български език и литература в Института по славистика на Университет Виена и в Университет "Фридрих Шилер", Йена/Германия. Автор на редица научни статии в специализирани периодични издания и сборници, както и на монографиите: "Яворов. Археология на автора" (*Стигмати*, 2002), "Век и краевековие" (*Карина-М*, 2007), "Der unanthologische Trajanov. Die getilgte Dekadenz. Über die Verwandlungen der poetischen Sprache" (*Dr. Kovač*, 2009). Преводач на голямата австрийска писателка Фридерике Майрьокер – "само ЖЕСТОКО седя" (*Ergo*, 2019).

Bisera Dakova (1966). Associate Professor, PhD in New and Contemporary Bulgarian Literature at the Institute of Literature, Bulgarian Academy of Sciences. Since autumn 2016 – guest lecturer in Bulgarian language and literature at the University of Vienna, Austria. January – June 2003: Ernst Mach Research Fellowship at the Faculty of Philosophy, University of Vienna, with Prof. Dr. Alfred Pfabigan as supervisor. From 2006 to 2011 she taught Bulgarian language and literature at the Institute of Slavic Studies, University of Vienna and at Friedrich-Schiller University, Jena/Germany. She is the author of a number of scientific articles in specialized periodicals and collections, as well as the monographs: "Yavorov. Archaeology of the Author" (*Stigmati*, Sofia, 2002), "Century and Prehistory" (*Karina-M*, Sofia, 2007), "The unanthological Trajanov. The eradicated decadence. On the Transformations of Poetic Language" (*Dr. Kovač*, Hamburg, 2009). Translator of the great Austrian writer Friederike Mayröcker's "Only I sit HARD" (*Ergo*, 2019).